

Nurullah BULUT* 

ŞİNASI, NAMIK KEMAL, ZİYA PAŞA VE AHMET MİTHAT EKSENİNDE TANZİMAT DÖNEMİ'NİN HARF DEVRİMİNE ETKİSİ

THE INFLUENCE OF THE TANZİMAT ERA ON THE ALPHABET REFORM: FOCUS ON ŞİNASI, NAMIK KEMAL, ZİYA PAŞA, AND AHMET MİTHAT

ÖZET

Tanzimat Dönemi, Türk edebiyatında dilde sadeleşme ve yazı reformu gibi modernleşme çabalarının başladığı önemli bir süreçtir. Osmanlı Devleti'nin Batı ile artan etkileşimi, dilde sadeleşmeyi bir reform hareketine dönüştürmüştür. Şinasi, Namık Kemal ve Ahmet Mithat gibi yazarlar, sade Türkçe kullanımı ve yazı dilinde reform gerekliliği üzerinde durmuştur. Şinasi, matbaacılık sisteminde harfleri sadeleştirerek teknik zorlukları azaltmaya çalışmış; Namık Kemal ise Arap harflerinin Türkçe'nin yapısına uygun hâle getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ahmet Mithat, halkın okuryazarlık oranını artırmak amacıyla sade bir dil kullanmayı desteklemiş, ancak alfabe değişikliği yerine mevcut harflerin iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dönemin diğer önemli düşünürleri de Arap harflerinin Türkçe için yetersiz olduğunu dile getirerek harflerin sadeleştirilmesi veya yazım biçimlerinin değiştirilmesi gibi önerilerde bulunmuştur. Örneğin, Münif Paşa ve Yenişehirli Avni, yazının daha anlaşılır hâle gelmesi için Arap harflerinin ıslahını savunmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat yazarlarının sade dil, halk eğitimi ve yazının reformu konusundaki çabalarının, modern Türk dili ve eğitiminin şekillenmesindeki rolleri açıklanmıştır. Ayrıca, Cumhuriyet Dönemi'nde Latin alfabesine geçişle sonuçlanan Harf Devrimi'nin temellerinden birinin Tanzimat Dönemi'nde atıldığı söylenebilir. Ancak dilde sadeleşme hareketinin kökenlerinin Tanzimat öncesine de uzandığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar kelimeler: Harf Devrimi, Tanzimat Dönemi, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat.

ABSTRACT

The Tanzimat Era was an important period in Turkish literature when language simplification and script reform, as part of modernization efforts, began. During this time, the Ottoman Empire's interaction with the West transformed language simplification into a reform movement. Writers like Şinasi, Namık Kemal, and Ahmet Mithat emphasized the need for plain Turkish and script reform. Şinasi worked to reduce technical difficulties in printing by simplifying letters. Namık Kemal argued that Arabic letters should be adapted to align with the structure of Turkish. Ahmet Mithat supported the use of plain language to increase public literacy but advocated improving the alphabet rather than replacing it. Other intellectuals of the period also argued that Arabic script was insufficient for Turkish and proposed simplifying letters or altering writing styles. For instance, Münif Paşa and Yenişehirli Avni suggested reforming Arabic letters to make writing more comprehensible. This study examines Tanzimat writers' efforts regarding plain language, public education, and script reform, demonstrating their role in shaping modern Turkish language and education. These efforts also laid the groundwork for the Alphabet Reform, leading to the adoption of the Latin alphabet during the Republican Era.

Keywords: Alphabet Reform, Tanzimat Era, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sivas/Türkiye. E-posta: nurullahbulut@cumhuriyet.edu.tr / Asst. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Sivas/Türkiye. E-mail: nurullahbulut@cumhuriyet.edu.tr.

Giriş

Türk edebiyatında Batılılaşma, 19. yüzyılın ikinci yarısında Divan edebiyatının İslami medeniyet çerçevesinden sıyrılarak Avrupaî bir karakter kazanmasıyla başlamıştır. Divan edebiyatı, XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar süren uzun bir uyum döneminden geçerek gelişmiş ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar değerini korumuştur. Ancak bu dönemin sonunda yetişen idealist ve yetenekli yazar ve şairlerin yoğun çabalarıyla kısa sürede yerini Batılı bir edebiyata bırakmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Türk edebiyatı Batı edebiyatının pek çok türünde önemli başarılar elde etmiştir (Akyüz, 1995, s. 5).

Bu edebî değişim süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer alanlardaki reform ve modernleşme çabalarıyla paralel bir gelişim göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyıl sonlarından itibaren hem iç dinamiklerindeki zayıflamalar hem de dış gelişmelerin etkisiyle duraklama dönemine girmiş, bu süreçte devlet teşkilatı ve merkezî otorite önemli ölçüde zayıflamıştır. Bu durum, devletin varlığını sürdürebilmesi için köklü reformlar yapılmasını zorunlu hâle getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 30. padişahı II. Mahmud, bu zorunluluğun farkında olarak gerçekleştirdiği önemli reformlarla Tanzimat Fermanı'nın temellerini atmış, devletin yeniden yapılanması ve modernleşmesi adına önemli adımlar atmıştır. Bu reformların halka ulaşabilmesi için sade ve anlaşılır bir dilin kullanılması gerekliliği ön plana çıkmış, memuriyette sade ifade tarzı bir meziyet olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde Takvîm-i Vekâyi gazetesinin kurulması ve II. Mahmud'un teşvikleri, Osmanlı basınında dilin sadeleşmesine yönelik ilk adımların atılmasını sağlamıştır. Takvîm-i Vekâyi ile başlayan sadeleşme hareketi, sonraki gazetelerde de etkisini göstermiştir. Türk gazeteciliğinin kurucularından Şinasi, Ağâh Efendi ile birlikte çıkardığı Tercüman-ı Ahval gazetesinin ön sözünde, halkın kolayca anlayabileceği bir dil kullanacaklarını ifade ederek sadeleşme anlayışını vurgulamıştır. Bu süreç, halkın talepleri doğrultusunda sade dilin edebiyatta ve basında daha yaygın hâle gelmesini sağlamıştır (Sağol, 1999, s. 507).

Tanzimat Fermanı, yalnızca idari düzenlemeleri değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun iletişim ve eğitim dilinin sadeleşmesi gerekliliğini de işaret etmiştir. Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi adına gerçekleştirilmesi zorunlu olan kapsamlı ve köklü reformlar ile Batılı devletlerin azınlıklara çeşitli hak ve güvencelerin sağlanmasına yönelik baskıları neticesinde, 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından "Gülhane Hatt-ı Hümayunu"nun okunmasıyla "Tanzimat Dönemi" başlamıştır (Gözübüyük, 2010, s. 110).

Ahmet Hamdi Tanpınar (2014, s. 137), Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemi'nden itibaren başlayan değişim sürecini, imparatorluğun asırlardır mensubu olduğu medeniyet dairesinden çıkararak, kendisiyle mücadele içinde bulunduğu başka bir medeniyet dairesine geçiş dönemi olarak nitelendirmektedir. Tanpınar, bu süreci sadece siyasi ya da ekonomik bir değişim olarak değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve zihniyet düzeyinde derin bir dönüşüm olarak ele almaktadır. Bu bağlamda, Tanzimat Dönemi, Osmanlı toplumunun kültürel ve sosyal yapısında derin bir değişim sürecini başlatmış, dilde sadeleşme çabaları bu dönüşümün önemli bir parçası olmuştur. II. Mahmud Dönemi'nde başlayan sadeleşme hareketi, Tanzimat Dönemi'nde sistematik bir hâle gelerek Osmanlı basınında dilin sadeleşmesi yönünde önemli bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu dilsel sadeleşme, yalnızca basın alanıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı toplumunda daha geniş çaplı bir modernleşme ve dönüşüm sürecine zemin hazırlamıştır. Bürokrasi

dili açısından tam anlamıyla bir sadeleşmeden söz etmek güç olsa da, bu dönemde resmî belgelerde daha anlaşılır bir üslup kullanılması yönünde bazı girişimlerin olduğu görülmektedir.

Bu süreç, yönetim anlayışından toplumsal yapıya kadar pek çok alanda değişimin işaretlerini taşımaktadır. Sultan Abdülmecid'in ağzından çıkan aşağıdaki taahhüt, yalnızca Müslüman Doğu tarihinde bir hükümdar tarafından dile getirilen ilk yazılı söz olma özelliğini değil, aynı zamanda keyfi yönetim anlayışına son verilmesi ve toplumsal düzenin yeniden inşası açısından taşıdığı önemiyle de dikkat çekmektedir. Bu taahhüt, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve idari yapısında olduğu kadar edebiyat ve dil alanlarında da bir dönüşümün başlayacağını güçlü bir işarettir:

Hatt-ı hümayununda münderiç olan kavân-i şer'iyyenin harf be harf icrâsına ve mevâdd-ı esasiyesinin fûruâtına dâir ekseriyet-i ârâ ile karar verilen şeylere müsâade eyleyeceğime ve hafî ve celî hâricen ve dâhilen taraf-ı hümayunuma ilka olunan şeyleri kavân-i müesseseye tevfiğ ve tatbik etmedikçe kimsenin lehine ve aleyhine bir hüküm ve ferman etmeyeceğime ve vaz' olunmuş ve olunacak kavâninin tağyirini tecviz buyurmayacağıma ... (Tanpınar, 2014, s. 138)

Kenan Akyüz (1995, s. 5), Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyetiyle ilişkilerinde 1839 yılını, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, Akyüz, Osmanlı'nın Batı ile temaslarının ve bu etkilerin 1839'dan çok daha önce başladığını da vurgular. Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren düşüş sürecine girmiş ve XVII. yüzyılda bu süreç hız kazanmıştır. Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmaları, bu gerilemeyi daha açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı yöneticilerini Batı ile daha yakın temas kurmaya ve Batı'nın üstünlüğünün nedenlerini araştırmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda atılan ilk adım, 1718-1730 yılları arasındaki Lale Devri'nde, Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin gerçekleştirdiği diplomatik ziyaret olmuştur. Ancak bu ziyaret, yalnızca diplomatik bir girişim olmanın ötesinde, aynı zamanda Batı'nın üstünlük kaynaklarını anlamaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Türkçeye verilen önem, Tanzimat öncesine dayansa da, Tanzimat Dönemi'nde bu önem daha sistematik bir hâle gelmiş ve dilde sadelik arayışı belirginleşerek bazı yazarlar tarafından desteklenen bir eğilim hâline gelmiştir. Tanzimat reformlarıyla birlikte, dilin sadeleştirilmesi, sadece iletişimi kolaylaştırmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşümün bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu süreçte, sade dil kullanımı, halkın eğitime erişimini artırmak, modern bilgi ve fikirleri daha geniş kitlelere ulaştırmak ve fikir hayatının gelişimini hızlandırmak için bir zorunluluk haline gelmiştir.

Özellikle millî eğitimin yaygınlaşması ve yeni nesillerin eğitimi, karmaşık ve halk tarafından anlaşılması güç olan bir dil yerine, sade ve açık bir dilin benimsenmesini gerekli kılmıştır. Bu dönemde harf reformu düşüncesi de tartışılmaya başlanmış; eğitimdeki ve basındaki dönüşümün, sade bir dil ve kolay öğrenilebilir bir yazı sistemiyle desteklenmesi gerektiği fikri ağırlık kazanmıştır. Böylece Tanzimat Dönemi, hem dilde sadeleşme hareketinin hem de harf reformuna yönelik eğilimlerin şekillendiği ve toplumsal modernleşmenin en önemli araçlarından biri olan dilin yeniden yapılandırıldığı bir dönem olmuştur.

Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme hareketleri, Osmanlı toplumunda dil ve eğitim alanlarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Tanzimat yazarları, halkı yenilikler konusunda

bilgilendirme, eğitime ve toplumu modernleşme sürecine hazırlama amacıyla dil konusuna özel bir önem atfetmişlerdir. Tanzimat yazarlarının çalışmaları, edebî eserlerin sade Türkçe ile yazılması, Türkçe sözlük çalışması, tercüme ve gazetecilik çalışmaları, harf ve matbaacılık alanındaki çalışmalar, edebî dil ve halk dili yakınlaşması, milli bir dil anlayışı gibi birçok alanda olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen dil sadeleşmesi ve eğitim reformları, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde yazının ve dilin toplumsal işlevini artırmayı hedefleyen önemli girişimlerdir. Bu dönemde halkın anlayabileceği bir dil oluşturma çabası ve eğitim alanında gerçekleştirilen düzenlemeler, Cumhuriyet döneminde hayata geçirilen Harf Devrimi'nin zeminini hazırlamıştır. Tanzimat aydınlarının Arap harflerinin Türkçe ses yapısını yeterli temsil etmediğini fark etmeleri, yazının sadeleştirilmesi gerektiği yönündeki görüşleri ve halk eğitiminin yaygınlaştırılmasına verdikleri önem, dil ve yazı reformlarının ilk adımları olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde, Arap alfabesinin ıslahı (düzeltmesi) üzerine yoğun tartışmalar yapılmış; mevcut alfabenin Türkçe yazımına uygun hâle getirilmesi hedeflenmiştir. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönemde ise tartışmalar, Arap alfabesinin tamamen bırakılarak Latin alfabesine geçiş üzerinde yoğunlaşmıştır. İlk dönemde reformist bir yaklaşım öne çıkarken, ikinci dönemde daha radikal bir değişim fikri tartışma konusu olmuştur (Dönmez, 2009, s. 75).

Tanzimat Yazarlarının Dil Reformuna Katkıları

Türklerin uzun yıllar boyunca Arap alfabesini kullanmalarına rağmen, bu alfabenin Türkçenin yapısına uygun olmadığı konusu XVII. yüzyılda Kâtip Çelebi tarafından gündeme getirilmiştir. Çelebi, Arap yazısının Türkçe için yetersizliğini vurgulayarak, yazının öğrenilmesinin ve doğru bir şekilde kullanılmasının zorluklarına dikkat çekmiştir. Ancak bu tespitler, dönemin koşulları nedeniyle bireysel bir farkındalık düzeyinde kalmış ve toplumsal düzeyde bir tartışma konusu haline gelememiştir (Şimşir, 1992, s. 18). Katip Çelebi'nin bu eleştirisi, bireysel bir farkındalık düzeyinde kalmış olsa da, ilerleyen dönemlerde dil ve yazı reformları konusunda toplumsal bir hareketin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Gerçek anlamda yazı konusundaki farkındalık ve değişim arayışının Tanzimat döneminde başlaması, toplumsal ve tarihsel dönüşümlerin etkisiyle açıklanabilir. Bu dönem, Batı ile artan etkileşim, modernleşme çabaları ve eğitim reformlarıyla birlikte dil ve yazı meselesine daha ciddi bir şekilde eğilmesine zemin hazırlamıştır. Tanzimat dönemi, yazının sadece iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda bir modernleşme sembolü olarak görülmeye başlandığı bir dönemdir. Bu bağlamda, yazının Türkçeye uygun hâle getirilmesi çabaları, sadece dilin sadeleştirilmesi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşümün önemli bir unsuru olarak görülmeye başlandığını göstermektedir. Bu durumu Bilal Şimşir şu şekilde ifade etmektedir: "Arap harflerinin ıslahı konusunda tartışmalar devam ederken, Tanzimat Dönemi, yazıda ilk defa reformların gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, maliye, adliye ve iç idarenin her alanında standart yazı türü (nesih) kullanılmaya başlanmış ve bürokratik dil nispeten sadeleşmiştir" (1992, s. 18).

Türkçenin yazımı ve imlası üzerine yapılan çalışmalar arasında, her ne kadar daha önce münferit girişimler ve görüşler dile getirilmiş olsa da, ilk sistemli ve kapsamlı çalışma Ahmet

Cevdet Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir.¹ Ahmet Cevdet Paşa, 1851 yılında kaleme aldığı *Kavaid-i Osmaniye* adlı eserinde, Türkçe'nin Arapça ve Farsçadan bağımsız, özgün bir dil olduğunu ve bilgi aktarımında doğal bir araç olarak Türkçe'nin kullanılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Türkçe'de bulunup Arap harfleriyle ifade edilemeyen seslerin yazılı dilde karşılanabilmesi için çözüm yolları aramanın önemine dikkat çekmiştir (Dönmez, 2009, s. 93). Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığını yürüttüğü Encümen-i Daniş de bu mesele üzerinde durarak çeşitli çalışmalar yürütmüş ve bazı kararlar almıştır. Bunlardan en önemlisi de 1863-64 ders yılında ders kitaplarında Arap yazısının harekeli olarak kullanılması kararıdır (Ülkütaşır, 1998, s. 20). Bu yaklaşım, Tanzimat reformlarıyla başlayan sürecin Cumhuriyet dönemindeki Harf Devrimi'ne giden yolu nasıl hazırladığını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda, onun önerisi sadece bir teknik iyileştirme çağrısı değil, aynı zamanda Türkçenin kendi kimliğini ortaya koyması ve eğitimde daha etkili bir araç haline gelmesi adına önemli bir farkındalığı temsil eder.

Ahmet Cevdet Paşa'nın çabalarının ardından yazı reformu tartışmalarına farklı bir boyut kazandıran Münif Paşa, bu sorunu kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Dönmez, 2009, s. 93). 12 Mayıs 1862'de Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye'de verdiği konferansta, Arap harflerinin Türkçe için yetersizliğini detaylı biçimde ifade etmiştir (Levend, 1949, s. 154). Münif Paşa'nın görüşlerinden öne çıkan noktalar şunlardır: Birincisi, Türkçe ve Arap harflerinin uyumsuzluğudur. Türkçede ünlü harflerin Arap alfabesinde doğrudan yer almaması, sözcüklerin yanlış okunmasına ve özellikle az bilinen ya da yeni kelimelerde anlam karışıklığına neden olmaktadır. Bu bağlamda Lewis, Münif Paşa'nın bu soruna dair yaklaşımını şu şekilde açıklar: Konuşmada İvn (elif-vav-nun) harflerinin farklı okunuşlarını örnek verdi: on, un ya da ün. Bu sonuncusu İvk (elif-vav-kef) şeklinde de doğru olarak yazılabiliyordu. Dolayısıyla ön sözcüğünde olduğu gibi, İvk olarak benzer şekilde yazılan fakat ün gibi halk tarafından k (kef) yerine n (nun) koyularak harfleri yanlış söylenen evin sözcüğünden de bahsediliyor olabilirdi. Münif Paşa bu noktada iki muhtemel çözüm görüyordu. Birincisi, Arapça'dan gelen üç ve Türkçe'nin sesbiliminin ihtiyaç duyduğu sesler için icat edilecek beş yeni fonetik işaretle birlikte tam noktalama kullanarak yazmak ve yazılanları bu şekilde yayımlamaktı. Onun daha çok tercih ettiği ikinci çözüm ise sözcüklerin harflerini birbirine bağlamak yerine ayrı ayrı yazmaktı. Buna göre gerekli işaretler çizginin altına veya üstüne değil bizzat harflerin hizasına yazılacaktı (Lewis, 2004, s. 45).

İkincisi, okuma-yazma zorluklarıdır. Arap alfabesinin öğrenilmesinin güç olması, halk eğitiminin yaygınlaşmasını engellemektedir; oysa Avrupa yazı sistemlerinde okuma-yazma öğrenimi daha kolaydır. Üçüncüsü, büyük harf eksikliğidir. Arap yazısında büyük harflerin bulunmaması, özel isimler gibi belirli kelimelerin ayırt edilmesini zorlaştırmaktadır. Dördüncüsü ise basım güçlükleridir. Arap harfleriyle kitap ve gazete basımının karmaşık olması ve yüksek maliyeti, eğitim ve bilginin yaygınlaşmasını sınırlamaktadır; bu bağlamda Avrupa yazı sistemleri daha pratiktir (Şimşir, 1992, s. 20).

Münif Paşa bu tespitleri sonucunda iki öneri sunmuştur: Birincisi, Arap harflerinin harekeli yazılmasıdır. Bu yöntem, harflerin altına ve üstüne üstün, esre, ötre gibi işaretler eklenerek sessiz harflerin seslendirilmesini hedeflemektedir. Böylece kelimelerin doğru okunması sağlanacaktır. Ancak bu yöntem, işaretlerin hangi satıra ait olduğunun karıştırılmasına, yazma hızının

¹ Arabî- Farişî alfabede değişiklik yapma denemeleri, 1851 yılına, Ahmet Cevdet'in çabalarına kadar uzanır (Lewis, 2004, s. 44).

yavaşlamasına, zaten farklı şekillerde yazılan (başta, ortada, sonda) 33 harfin daha karmaşık hâle gelmesine, basım sürecinde ciddi teknik zorluklara yol açacaktır.

Harekeyle yazım yönteminin dezavantajlarına rağmen Münif Paşa, bu sorunu aşmak için alternatif bir yöntem de önermiştir: harflerin ayrı yazılması (*huruf-u munfasıla*). Bu yöntemde Arap harfleri bitişirilmeden yazıldığında okuma ve yazma süreçlerinin kolaylaşacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda basım işlerini daha pratik hâle getirecek ve sesli harflerin eklenmesini mümkün kılacaktır. Münif Paşa, yöntemin okullarda denenmesini ve başarılı olması durumunda yaygınlaştırılmasını savunmuştur (Şimşir, 1992, s. 20-21). Bu yaklaşımı, bilimin ilerlemesi ve yayılması için zorunlu bir başlangıç olarak değerlendirmiştir (Lewis, 1993, s. 422).

Ömer Asım Aksoy (1973, s. 91), Münif Paşa'nın Latin alfabesinin alınmasını savunduğunu ileri sürse de gerçekte Paşa yalnızca Latin alfabesinin üstünlüklerinden bahsetmiş, ancak Arap alfabesinin tamamen terk edilerek Latin alfabesinin kabul edilmesini savunmamıştır. Münif Paşa, daha ziyade ıslah edilmiş bir Arapça matbaa yazısı teklif ediyordu (Tansel, 1953, s. 84).

Agâh Sırrı Levend (1949, s. 155), Münif Paşa'dan sonra Yenişehirli Avni'nin de "harflerin ıslahı" konusunda çaba gösterdiğini, bu çabanın eski harflerin ayrı ayrı yazılması ve bazı hareketlerle, imlâ harflerinin görevlerini kolaylaştırmasını hedeflediğini ifade eder. Yenişehirli Avni'nin "harflerin ıslahı" konusundaki düşüncesi şöyledir: "Lâkin bizim ehl-i İslâmın, hususiyle Osmanlı akvâmının ilm ü mâ'rifette geri kalmasının sebab-i kavisi "resm-i hat" tın adem-i kifayeti ve usûl-i tedrisin adem-i intizamdır.... Arabînin resm-i hattı lisan-ı Türkî için kâfi değildir" (aktaran: Levend, 1949, s. 155).

Yenişehirli Avni'nin görüşleri, Münif Paşa'nın önerileriyle birlikte Tanzimat dönemi yazı reformlarının temel taşlarını oluşturmuştur. Münif Paşa'nın önerileri, yalnızca Osmanlı coğrafyasında değil, Türk dünyasının farklı bölgelerinde de yankı bulmuştur. Münif Paşa'nın önerilerinden bir yıl sonra Azerbaycanlı şair Mirza Feth-Ali Ahundzade, Türk dünyasında imla birliğini sağlamak amacıyla görüşlerini açıklamış² ve bu doğrultuda hazırladığı bir tasarımı İstanbul'a gelerek Sadaret Makamına sunmuştur (Tekin, 1988, s. 310). Ancak uygulanmasında büyük zorluklar bulunması ve eski İslami eserlerin unutulmasına da sebep olacağından dolayı uygun bulunulmamıştır (Ülkütaşır 1973: 18-19). Buna rağmen, bu girişim yazı reformu konusunda fiili adımların atılmasına zemin hazırlamış ve tartışmalarla birlikte üç yüz yıldır yerleşik hâlde bulunan yazı kurallarında değişim süreci başlamıştır.

Tanzimat Dönemi'nde Şinasi, Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi gibi önde gelen aydınlar alfabe sorunu ve Türkçenin ıslahı üzerine kapsamlı bir şekilde yoğunlaşırken, Tanzimat dönemi diğer yazarları daha çok dilin sadeleştirilmesi üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Şinasi, Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi'nin alfabe sorununu bu kadar ayrıntılı bir şekilde ele almalarının temel nedeni, her üç ismin de gazeteci olmaları ve Arap alfabesiyle gazete yayımlamanın getirdiği zorlukları yakından tecrübe etmiş olmalarıdır. Çünkü Arap alfabesiyle bir gazete çıkarmak için yüzlerce harf ve işaret kullanılması gerekmektedir. Bu durum, baskı sürecini

² "Kullanmakta olduğumuz harfler, kelimeleri gerçek anlamlarına göre, doğru okumaya elverişli değildir. Her kelime beş on türlü okunmakta, bu da okuyup yazmayı güçleştirmektedir. Harflerin din işleri ile hiçbir ilgisi yoktur. Esasta eski Arap harfleri bile İslâmdan sonra türlü şekle girmiştir. Gerçi bunun herkes tarafından hemen kabulü kolay olmayacaktır. Fakat faydası görüldükçe genelleştirmek üzere şimdilik yalnız "hutût-ı sâire-i İslâmiyyeden" sayılmasına müsaade edilmesi teşebbüs sahibi için yeter bir şeref sayılacaktır" (Levend, 1949, s. 155).

yavaşlatarak işlerin aksamasına neden olmaktadır. Oysa gazete, güncel ve zamanında basılıp dağıtılması gereken, hız gerektiren bir yayım türüydü (Şimşir, 1992, s. 23).

İbrahim Şinasi Efendi'nin Dil Reformuna Katkıları

Şinasi'nin 1870'de Avrupa'dan dönüşü sonrasında Arap alfabesi ve matbaacılık sisteminde gerçekleştirdiği düzenlemeler, yalnızca ekonomik bir yenilik değil, aynı zamanda alfabe reformlarının teknik altyapısına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Arap alfabesinin yapısal özelliklerinden kaynaklanan zorluklar, harflerin kelimenin başında, ortasında ve sonunda farklı şekillerde yazılması sebebiyle matbaacılıkta ciddi bir karmaşıklık yaratmaktaydı. Bu durum, harflerin dökümü ve dizilimi sırasında ek masraflara ve zaman kaybına yol açıyordu. Şinasi, bu güçlükleri fark etmiş ve yazım sistemine sadeleştirme getirerek harflerin sayısını 400'den 112'ye indirmiştir (Tansel, 1953, s. 238). Bu değişiklik, yalnızca Arapça değil, aynı zamanda Farsça kelimelerde kullanılan harflerin de kapsamını azaltmıştır.

Bu çalışmaları Ahmet Hamdi Tanpınar şöyle ifade eder: “Şinasi, 1870 Muharebesi'nin ardından İstanbul'a döner. Ancak artık eski Şinasi değildir. Son günlerini garip bir vehim içinde geçirir. Çok az insanla konuşur ve ortada el yazısı bırakmamaya özen gösterir. Buna rağmen, fikrinsel çalışmaları devam etmektedir. Özellikle matbaasıyla ilgilenir. Divan'ının ikinci baskısını yeni döktürdüğü harflerle yapar. Ayrıca, sesli harfler için yeni işaretler aramaktadır” (Tanpınar, 2014, s. 193).

Harflerin sadeleştirilmesi, dönemin matbaacılık koşullarını göz önüne aldığımızda, hem maliyetlerin düşürülmesi hem de sürecin hızlanması açısından büyük bir yenilik olmuştur. *Divan'ını, Tercüme-i Manzume'si, Durub-ı Emsal-i Osmaniye'sini* sadeleştirilmiş harflerle bastırması, bu reformun pratikte uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar, hem matbaacılık sektörüne bir örnek teşkil etmiş hem de Türk edebiyatı ve yazınında sadeleşme hareketlerinin öncüsü olmuştur (Şimşir, 1992, s. 23).

Ahmet Hamdi Tanpınar (2014, s. 195), Şinasi'nin Türkçenin hem dil yapısı hem de hayal unsurları açısından sadeleştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yaptığını belirtir. Şinasi'nin, bu sadeleşme sürecinde, edebiyatı gereksiz süslemelerden ve karmaşık ifadelerden arındırma fikrini benimsediği vurgulanır. Ayrıca, seci (uyak) ve cinas gibi sanatsal unsurların ya tamamen ortadan kaldırıldığı ya da doğal bir yapı içinde sınırlandırıldığı ifade edilir. Tanpınar, Şinasi'nin “söylenmiş söz” ile “yazılmış söz” ayrımına dikkat çektiğini de dile getirir. Bu bağlamda, yazının, konuşma diline benzememesi ve kendine özgü bir kimliğe sahip olması gerektiği ifade edilir. Tanpınar'ın bu değerlendirmesi, Şinasi'nin edebiyatımızda sadeleşme yönündeki öncü rolünü ve bu rolün matbaacılık alanındaki teknik düzenlemelerle nasıl örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Şinasi, yazının kendine has bir edebî dil ve üslup geliştirmesi gerektiğini savunmuş ve bu yaklaşımıyla yazının geçici bir araç olmaktan çıkarak kalıcı bir değer kazanmasını sağlamıştır.

O, Türkçeye dil ve hayal unsuru itibarıyla sade ve şiirle bütün alakalarını kesmiş bir cümle getirdi. Diğer taraftan, seci'i ya tamamıyla atarak, yahut da cümlenin tabii ve mantıklı bünyesine mal ederek, birtakım nükte ve cinaslardan hemen hemen elden geldiği kadar hudutlandırmaya çalıştığı bir sözlük içinde kurtardığı bu cümlenin, yalnız sade olmasına çalışmadı, ayrıca “söylenmiş söz değil yazılmış söz” olmasını istedi. (Tanpınar, 2014, s. 195)

Şinasi'nin harflerin ıslahına yönelik girişimi, halkın yazılı kültüre erişimini kolaylaştırarak bilgiye ulaşımını artırmış, böylece fikir özgürlüğünün ve ifade hakkının yaygınlaşmasına önemli

bir katkı sağlamıştır. Bu çabalar, “yeni insan” tipinin oluşumuna ve Tanzimat dönemi modernleşme sürecine entelektüel bir zemin hazırlamıştır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, “Şinasi, Arap harflerinin düzeltilmesi (ıslahı) yönünde önemli bir adım atmış ve bu doğrultuda uygulamalar gerçekleştirmiştir; ancak Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesini hiçbir zaman düşünmemiştir” (Şimşir, 1992, s. 23). Bunun birinci nedeni, Şinasi'nin temel amacının Avrupa medeniyetinin bilim ve kültür alanındaki yeniliklerini Osmanlı toplumuna en uygun yöntemlerle kazandırmak olmasıdır. İkinci nedeni ise “Arap harflerinin “Kur'an” dilini ifade etmesi, din ve ibadet meselesi olarak algılanması yazı değiştirme sorununu açıkça eyleme dönüştürme”mesidir (Sarı, 2023, s. 24). Tanzimat Bu dönemin aydınları, devrimci bir zihniyetten ziyade reformcu bir anlayışa sahiptirler ve köklü bir değişim yerine mevcut sistemde iyileştirme yapmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla, Şinasi'nin Arap harflerini tamamen terk etmeyi düşünmemesi, hem dönem koşulları hem de Tanzimat aydınlarının reform odaklı zihniyetleri ile uyumlu bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Namık Kemal'in Dil Reformuna Katkıları

Namık Kemal'in 28 Ağustos 1866 tarihinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayınladığı “*Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyat Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir*” adlı yazısı Tanzimat döneminin dil reformu çabalarını ve sadeleşme yönündeki görüşlerini anlamak için önemli bir kaynaktır. Namık Kemal'in bu makalesindeki fikirler, dönemin diğer yazarlarından Şinasi'nin düşünceleriyle paralellik göstermektedir:

Kitap suretinde hangi telif-i edîbânemiz vardır ki tezyinât-ı lafziyeden ayrıldığı halde bihakkin şâyân-ı tahsin olabilsin. Sabah-ı ma'rifet ki mahiyet-i eşyâyı göstermek şanıdandır, envârını her tarafa neşrettikçe hayalât gibi hakikat ve tabiatın haricinde olan böyle bir takım âsârın zevâlden kurtulması nasıl ümit olunur? Lisân-ı edebiyatı anlamaya avâm muktedir değildir ki, usûl-i idâremiz hitâbete müsâid olsa dahi tesirinden istifade mümkün olsun. Hattâ edebiyatımız nutuk denilecek bir esere mâlik olmaktan başka, mükâlemelerde fesahatin kadri bile ma'lûm değildir. (Kaplan, 1993, s. 185)

Namık Kemal, edebiyat dilinin halkın anlayabileceği bir seviyede olmadığını ve bu üslubun geniş kitlelere hitap etme konusunda yetersiz kaldığını belirtmektedir. Ayrıca, edebiyatın hitabet ve güzel konuşma sanatına dair nitelikli eserler ortaya koymaktan uzak olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Namık Kemal'in dilde yalınlaşma yönündeki eleştirileri, harf reformundan ziyade edebi üslubun sadeleşmesine yönelik bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Namık Kemal, “*Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyat Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir*” makalesinden üç yıl sonra, 5 Temmuz 1869 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde, Osmanlı dönemi eğitim sisteminin yetersizliklerini eleştiren bir yazı yayınlamıştır. Bu yazısında, Osmanlı'daki geleneksel öğretim yöntemlerinin verimsiz olduğu vurgulanmış ve eğitim sisteminin temel aşamalarından itibaren yanlış uygulamalarla sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Öğrencilerin uzun yıllar boyunca ezber dayalı bir sistem içinde eğitim aldığı, ancak anlama ve yorumlama becerilerinin yeterince gelişmediği belirtilmiştir. Mahalle mekteplerinde eğitim gören çocukların, yıllarca süren dinî ve dil bilgisi eğitimine rağmen basit bir metni bile anlayarak okuyamadıkları dile getirilirken, gayrimüslim çocukların kendi dillerinde çok daha kısa sürede okuma-yazma ve temel fen bilgilerini öğrendikleri aktarılmaktadır. Namık Kemal, bu durumun öğrencilerin zekâ

eksikliğinden değil, eğitim sistemindeki yapısal sorunlardan kaynaklandığını ve yanlış yöntemlerin çocukların bilişsel gelişimini sınırladığını savunmaktadır:

Bizde şimdiye dek cari olan usul-i talimiyenin yolsuzluğunu hiçbir âkil-i hamiyetkar inkar edemez ve bu yolsuzluk mebd-i talim olan elifbadan başlayıp bizdeki tahsil icabınca müntehâ-i kemâlât-ı ilmiye addolunan muhtasar-ı müntehâya kadar her tabaka-i tedrisiyede mevcut olduğundan mademki bu nokta-i mühimme devletçe nazar-ı ihtimâma alınıştır, bu tabakâtın her birisindeki yolsuzluğun azalmasına kaf bir tedbir-i nâfi'in bulunması nezaret-i mezkûrenin uhde-i himmet ve mesuliyetine kalır. Çünkü bizim çocuklar beş-altı yaşında mahalle mektebine verilip, iki-üç senede bir Hatm indirdikleri ve birkaç sene dahi Tecvid ile bu Hatm'ler tekrar olunduğu ve beş-altı yıllar Sülüs ve Nesh karaladıkları halde, ellerine bir gazete verilse okuyamazlar. Çocuklar da bir tarafa. Onlar okutan hoca efendilerin içinde gazete ve tezkire okur ve birkaç satır mektup ve tezkire yazabilir yüzde beş nefer çıkmaz; halbuki Ermeni ve Rum ve Yahudi etfali, mahalle mektebine girdikten altı ay sonra kendi lisanınca gazete ve mektup okumağa ve bir sene sonra kendi mektup yazmağa başlarlar. İkinci sene mukaddimat-ı hisabiyeden ve üçüncüde coğrafyadan elzem olan ufak-tefek şeyleri öğrenirler. İmdi bizim çocukların fitrat ve fetanetçe bir eksiklikleri mi vardır ki, anlar gibi tashil-i fevaid edemiyorlar? Hayır, çocuklarda hiçbir kabahat yoktur; yolsuzluk bilcümle usul-i tahsilindir. Akıl ve fetanetine itimad eden bir zat kendini beş altı yaşında farzetsin. Kendini aminlerle mektebe başlatsınlar, elifbadan bir noktaya ve ondan "elif üstün e, elif isâ i, elif ötüir u"ya çıksın, ondan sonra "'elif küsun an, elif kesa in, elif kötür un" ve ba'dehu elif bilusun ab, elif bilsâ ib, elif bilötür ub" diye heceye girişsin ve bir nice zamanlardan sonra hangi lisanından geldiği ve ne demek olduğu bilinmeyen ebced hevveze ve ondan sonra sübhâneke, ettahiyyât ve salavat ve dua-yı kunut ve amentü derslerini Arapça olarak okusun ve ezber etsin. Ve ondan Mushaf-ı Serif in hecesine aşağıdan başlayıp yukarıya doğru ders ders çıkadursun ve okuduğundan hiçbir şey anlamasın; yalnız dudu kuşu talim eder gibi ağızdan bellesin. Nihayet birkaç haitmler indirsin ve bu aralıkta yazı yazmayı dahi öğrenmiş olsun, bakalım hülâsa-i tahsil ne olur. Gayetu'l-gâye harekeli olan Kuran-ı Kerim'i irkilmeksizin dürüst okur vesselam. Bundan ilerisi var mı? Buna zekâ ve fetanet ne yapsın? Ama milel-i âhardan yine bu yaştaki bir çocukla onu yanyana getirdiğimize ve bizim çocuğun fetânetini Ötekinden ezyed farzettüğümüzde lede'l -imtihan yine bizim çocuk mağlup olur. Çünkü öteki kendi lisanında hem okur hem de yazar; bizimki sade okur, yazar ama yalnız karalama yazar... (Topal (Haz.), 2018b, s. 52-53)

Bu görüşleri, İran elçisi Melkum Han ile arasında bir tartışmanın başlamasına neden olmuştur. Namık Kemal'in eleştirileri, Melkum Han'ın dikkatini çekmiş ve *Hürriyet* gazetesine gönderdiği üç sayfalık bir mektupla³ bu eleştirilere yanıt vermiştir. Melkum Han'ın bu mektubunda İslam dünyasında çocukların eğitimi ve terbiyesi konusundaki eksikliklere dikkat çekerek, mevcut alfabe sisteminin bu sorunların temel nedeni olduğunu savunmuştur. Yazıda, İslam milletinin Avrupa seviyesine ulaşabilmesi için yazı sisteminin değiştirilmesi ve sadeleştirilmesinin şart olduğu vurgulanmıştır. Mevcut alfabenin harekesiz harflerden oluşması nedeniyle okuma-yazma zorluklarının yaşandığı, bunun da eğitimde geriliğe yol açtığı belirtilmiştir. Mirza Feth Ali Ahundzade'nin geliştirdiği yazı reformu önerisi ele alınmış, bu sistemin harflerle hareketlerin bir arada yazılmasını öngördüğü ve bu konuda İstanbul'da

³ Mektubun Farsça hali için Tansel F., A. (1953). Arap Harflerinin Islâhı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862 -1884) *Belleten*, 17, 224-249.

tartışmalar yapıldığı ifade edilmiştir. Ancak, dönemin muhafazakâr âlimleri ve geleneksel yapılar, bu reformların uygulanmasını engellemiştir. Yazıda, İslam dünyasının eğitim ve ilerlemesinin mevcut alfabe ile mümkün olmadığına dikkat çekilmiş, yeni bir yazı sisteminin gerekliliği vurgulanmıştır. Öneriler arasında Ahundzade'nin reform sistemi, İstanbul'da geliştirilmiş kesik harflerle yazı sistemi ve *Muhbir* gazetesinde önerilen farklı bir harekeleme yöntemi yer almıştır. *Hürriyet* gazetesinden, bu konudaki görüşlerini netleştirmesi ve çözüm önerilerini ortaya koyması talep edilmiştir.

İslam'da bir elifba-i cedid vücuda getirilmediği ve böylece etfâlin talim ve terbiyesi sade ve suhûletli bir tarike konulmadığı müddetçe, millet-i islam için Avrupa milletleri derecesinde terakki etmek imkânsızdır. Hâl-i hâzırda kelimeler hareketlerle yazılıyor ve bu sebeple bir çocuk üç seneden evvel kâf-ı Farsî ile kâf-I Arabî'nin farkını tefrik etmeyi ve bunları yazmağı öğrenemez. Ekseriyetle kâf-ı Farsî yi yanlış okur ve bazen bir nokta yüzünden "muharrem" "mücerrem" olur.

Bu meseleyi millet-i İslam'ın bazı gayretkeşleri hakkıyla idrak etmiştir. Kafkasya ehl-i İslam'ının cümlesinin en fâzıl ve gayûrlarından olan Mirza Fetali Ahundzade'nin bu ince manalara iltifat ile elifba-i İslam'ın okunmasındaki müşkilâta dair yazdığı risale bu bâbda envâ-ı terakkiyâta bâis oldu. Kendi icad eylediği ve sesli ve sesiz hurûfun [harekeleri harflerin arasına alarak] beraber yazıldığı alfabeyi Hicri 1280 senesinde İstanbul'a geldiğinde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'ye takdim eyledi... (Topal (Haz.), 2018b, s. 122-123).

Melkum Han, *Hürriyet*'ten şu üç meseleye dair cevap talep etmiştir:

Acaba Ahundzâde'nin icad ettiği sesli ve sessiz hurûfun beraber yazıldığı elifba mı, İstanbul'da yaşayan şahsın teklif eylediği ve eşkâl-i hurûfun aynı surette yazıldığı elifba mı, yoksa *Muhbir*'in 48 numarolu ve 13 Cemaziyelevvel tarihli nüshasında teklif eylediği hareketlerin kelimelerin üzerine ayrıca yazıldığı elifba mı? Hangisi daha münasip görülüyor? Her hâlde *Hürriyet*'ten me'mulüm bu husustaki efkârını gazetelerinde beyan etsinler. Arzu edilirse Ahundzade'nin ve diğer şahısların muhtelif elif balarından birer numunenin *Hürriyet* matbaasına irsaline hazırım. (Topal (Haz.), 2018b, s. 124).

Bu üç sistemin hangisinin en uygun olduğu tartışmaya açılmış ve *Hürriyet* gazetesinin bu konuda kamuoyunun görüşlerini yansıtması beklenmiştir. Yazar, konunun basında daha fazla ele alınmasını talep etmekte ve farklı alfabelerden örnekler sunmaya hazır olduğunu belirtmektedir.

Melkum Han'ın bu mektubu, Namık Kemal'i, uzun yıllardır kullanılan Arap alfabesi hakkındaki düşüncelerini 23 Ağustos 1869 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde açıklamaya yöneltmiştir.

Namık Kemal, Melkum Han'ın *Hürriyet* gazetesine gönderdiği mektupta dile getirdiği, Müslüman çocuklarının eğitimindeki eksikliklerin İslam toplumunu zayıflık, yoksulluk ve hukuksuzluk içinde bıraktığı ve bu durumun elifbanın yetersizliğiyle bağlantılı olduğu yönündeki düşüncelere katılmaz. Bunun yerine, Osmanlı Türkçesinin yazım sisteminin üç temel sorunu olduğuna dikkat çeker: harekesiz olması, Türkçeye yabancı harfler içermesi ve harflerin bitişik yazılması nedeniyle dizgi sürecini zorlaştırması. Bu sorunların eğitim ve matbaacılık üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Harf reformu önerileri değerlendirilirken, yeni bir yazı sisteminin uygulanmasının ciddi zorluklar doğuracağına dikkat çekilir. Harflerin tamamen

değiştirilmesi durumunda, 13 asırlık İslami eserlerin yeni yazıya aktarılması veya eğitim sisteminden çıkarılması gerekeceği; ayrıca okuma-yazma bilen herkesin yeni harfleri öğrenmek zorunda kalacağı belirtilir. Bu nedenle, toplumun böyle bir değişimi kabul etmesinin zor olduğu vurgulanır. Metinde, eğitimsizliğin tek sorumlusunun elifba olmadığı, okuma kolaylığının kelimelerin yazılı şekillerine aşinalıkla ilişkili olduğu ifade edilir. İngilizce ve İspanyolca gibi diller örnek gösterilerek, bir yazı sisteminin harf yapısından ziyade eğitim sisteminin başarısına bağlı olduğu savunulur. Sonuç olarak, harf değişikliğinin tek başına eğitimde ilerleme sağlayamayacağı, ancak mevcut harf sisteminde bazı düzenlemeler yapılarak daha verimli bir hale getirilebileceği görüşü öne sürülmektedir. Bu düşüncesini İngiliz dilini örnek göstererek destekler. İngilizcede bir harfin farklı şekillerde okunabilmesine rağmen, İngiltere ve Amerika'da halkın büyük bir kısmı okuma yazmayı öğrenmiştir. Buna karşılık, kelimeleri daha net ifade edebilen İspanyolca gibi dillerde dahi eğitim İngilizler veya Amerikalılar kadar ileri düzeyde değildir. (Topal (Haz.), 2018b, s. 138-139).

Bu düşüncenin ardından Namık Kemal şu sonuca ulaşmaktadır: Sonuç olarak, harflerin biçimlerinin tamamen değiştirilmesi gerektiği fikrine katılmamaktadır. Ancak, dünya meseleleri üzerine bir görüş edinir edinmez, hemen "bundan bir gelecek olmaz" düşüncesine kapılan ve mevcut durumu aynen korumaya çalışan muhafazakâr bir anlayışı da benimsememektedir. Aksine, mevcut durumu muhafaza etme düşüncesine karşı çıkmakta ve yazının geliştirilebilecek yönlerinin iyileştirilmesine samimi bir şekilde destek vermektedir. Bu bağlamda, geçmişte de harfler konusunda çeşitli düşünceler öne sürmüş biri olarak, bu fikirleri hatırlatma amacıyla aşağıda açıklamaktadır. (Topal (Haz.), 2018b, s. 140)

Namık Kemal, Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin doğru okunabilmesi için alfabe yapılmaması gereken değişiklikleri örneklerle açıklar:

Bizim efkârımıza gelince mademki elifbayı Arabî'den almışız ve mademki lisanımızda bu kadar Arabî kelimât mevcuttur, onun hâliyle ibkasından başka çare olmadığını itiraf ile ondan sonra Türkî'de zâid olan harfleri aramak lazım gelir. Arabî'nin elifbasında Farsî'den p ve ç ve j ve g harfleri yok imiş, fakat sonrada noktaları ilave ve ihtirâ'ıyla alınmış. Türkî'nin ise üç türlü kefi daha var ki biri yâ, biri nun gibi okunur ve bir de kendine mahsus ayrıca bir sadâ verir, **بِك** (ben) ve **كوكل** (gönül) ve **تكري** (tengri) kelimelerinde olduğu gibi. İşte yâ sadâsı veren kefin yâ gibi altına iki ve nun sadâsı veren kefin nun gibî üstüne bir nokta konulsa ve "tengri"de olan ve lisanımızda pek nadir bulunan kefi bazı matbuâtta görüldüğü vechile iki kollu kefi şekliyle yazılrsa elifbamızın hurûfça bir noksanı kalmaz. (Topal (Haz.), 2018b, s. 141)

Namık Kemal, harflerin eğitim üzerinde bir engel teşkil edip etmediğini belirlemek amacıyla, bu durumun düzenli bir eğitim sistemi çerçevesinde incelenmesini önermektedir. Bu bağlamda, önerisi şu şekildedir:

İşin eslem tariki ise hocası ve kitabı ve usul-i tahsili muntazam bir ya bir kaç sıbyan mektebi yapıp da hürûfumuzun Avrupa'ya nisbet mâni-i tahsil olup olmadığını fiilen tecrübe etmek ve onun üzerine zaruret görünürse ashâb-ı iktidardan mürekkebi bir cemiyet marifetiyle iktizâsına göre ıslahına teşebbüs eylemektir. Lakin bunu kim yapacak? Devlet denilirse dünyada en memnun olduğu şey cehalettir. Çünkü indinde her ne suretle olur ise olsun şedîden mültezim olan asayiş-i ekâbir ve muhâfaza-i hâl-i hâzır hususlarına bir vakit halel getirmiyor. Halbuki maarif bu zulûm ve ihmâlin düşman-ı cânı olduğunda şüphe

yoktur. Efrâd denildiği halde ise “Allah versin” duasından başka hiçbir söz bulamaz. (Topal (Haz.), 2018b, s. 144)

Namik Kemal, Melkum Han'ın mektubuna cevap olarak kaleme aldığı bu makalede, Arap harflerinin yazım ve basım süreçlerinde çeşitli zorluklar yarattığını ve bu nedenle belirli düzenlemeler yapılmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Ancak, harflerin tamamen değiştirilmesine karşı çıkmaktadır. Eski yazının terk edilmesinin, yazılı mirasa erişimi zorlaştıracaklarını, bireylerin yeniden okuma yazma öğrenmek zorunda kalacaklarını ve bunun önemli ölçüde zaman gerektireceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Arap alfabesinin köklü bir değişime gerçekten ihtiyaç duyup duymadığını da sorgulamaktadır.

Namik Kemal, Midilli'de sürgündeyken Menemenli Rıfat Bey ve Binbaşı Ömer Bey ile yaptığı yazışmalarda, Arap harflerinin Kuran'ı okumak ve doğru yazmak için gerekli olduğunu savunmuştur. Namık Kemal'e göre, okuma ve yazma zorlukları harflerin yapısından değil, kelimelere alışkanlıktan kaynaklanmaktadır.

Latin alfabesini Türkçeye uygun bulmayan Namık Kemal, bu alfabenin Türkçenin fonetik yapısına uymadığını ve soldan sağa yazmanın pratik olmadığını ifade eder. Ayrıca, yazının zorluklarının ilerlemeye engel teşkil etmeyeceğini vurgulamış, yazı reformuna karşı olmadığını belirtmekle birlikte Latin harflerinin kabulüne gerek ve imkân görmediğini dile getirmiştir (Şimşir, 1992, s. 25).

Namik Kemal'in Arap alfabesini terk etmeye yönelik şiddetli itirazlarının temelinde, İslam birliğine verdiği önem yatmaktadır. Ona göre, alfabe değişikliği, diğer İslam ülkeleri ve Müslüman topluluklarla yazı birliğini bozarak, İslam dünyası arasındaki bağları zayıflatacaktır. Bu nedenle, Namık Kemal köklü bir alfabe değişikliğine kesinlikle karşı çıkmış, ancak mevcut harfler üzerinde düzenlemeler yapılabileceğini savunmuştur.

Ziya Paşa'nın Dil Reformuna Katkıları

Tanzimat Dönemi'nin önemli yazarlarından biri olan Ziya Paşa'nın, doğrudan Arap harfleri üzerine kaleme aldığı özel bir makale ya da tartışma metni bulunmamaktadır. Bu durum, çeşitli nedenlere bağlanabilir. İlk olarak, Ziya Paşa'nın dönemin sadrazamlarından Mustafa Reşit Paşa'nın himayesi altında bulunması, onun alfabe gibi hassas bir konuda açık bir görüş beyan etmekten kaçınmasına neden olmuş olabilir. İkinci olarak, Ziya Paşa'nın edebiyata ikinci bir meşgale olarak yaklaşmasıdır (Tanpınar, 2014, s. 327) Bu durum, onun alfabe gibi daha teknik bir konuya yeterince eğilmemiş olabileceğini düşündürmektedir. Üçüncü bir etken ise, Ziya Paşa'nın düşüncelerinde zamanla değişimler yaşaması ve farklı dönemlerde farklı görüşleri benimsemiş olmasıdır.

Özellikle “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde, Divan edebiyatını millî bir edebiyat olarak görmediğini ve gerçek Türk edebiyatının halk edebiyatı olduğunu savunmuştur. Ancak, bu görüşünü kısa bir süre sonra “*Hârâbat*” adlı eserinin önsözünde değiştirmiş, halk edebiyatını küçümseyerek Divan edebiyatını yüceltmıştır. Bu durum, Ziya Paşa'nın bir yandan inkılapçı yönü ile diğer yandan muhafazakâr eğilimleri arasında kalmış bir düşünür olduğunu göstermektedir (Akyüz, 1995, s. 46). Bilge Ercilasun (2017, s. 117), Ziya Paşa'nın çok yönlü kişiliğini eski ve yeni unsurları bir arada barındıran bir yapıda değerlendirmektedir. Ona göre, Ziya Paşa'nın klasik zevkleri ve tercihleri onun eskiye olan bağlılığını yansıtırken, şiirlerinde ele aldığı sosyal ve bireysel temalar ile modern türlerde verdiği eserler onun yenilikçi taraflarını ortaya koymaktadır.

Bu değerlendirme, Ziya Paşa'nın edebî ve düşünsel dünyasındaki gelgitleri anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Sonuç olarak, Ziya Paşa'nın alfabe meselesine doğrudan eğilmemiş olması, dönemin siyasi ve toplumsal koşullarının yanı sıra onun bireysel yaklaşım ve düşünsel tutarsızlıkları ile ilişkilendirilebilir.

1868 yılında Londra'da yayımlanan “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde Ziya Paşa, Osmanlı şiiri ve nesrinin Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında kaldığını eleştirerek Türk dilinin sadeleşmesi ve halkın anlayabileceği bir seviyeye getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Her ne kadar bu makale doğrudan harf değişimi konusunda bir görüş bildirmese de dolaylı olarak harf değişimiyle ilişkilendirilebilecek bir içeriğe sahiptir.

Makalenin girişinde “Ve bu taklîd üslûb-ı nazımda değil ve belki efkâr ve ma'âniye bile sirâyet edip, bizim şuarâ-yı eslâf edâ-yı nazm u ifâdede ve hayâlât ve ma'ânide Arap ve Acem'e mümkün mertebe taklîde sa'y etmeyi maariften addetmişler ve acaba bizim mensûb olduğumuz milletin bir lisânı ve şiiri var mıdır ve bunu ıslâh kabil midir, aslâ burasını mülâhaza etmemişlerdir” (Kaplan vd.,1993, s. 45) ifadelerine yer verilmiştir. Yazar, bu açıklamanın son cümlesi olan “Peki, bizim mensup olduğumuz milletin bir dili ve şiiri var mı? Ve bu ıslah edilebilir mi? Maalesef bu soruyu hiç düşünmemişlerdir” ifadesiyle Türk dilinin sadeleşmesi ve halkın anlayabileceği bir seviyeye getirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Ziya Paşa, “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinin devamında şu ifadelere yer verir:

Edebî metinler alanında da durum tamamen böyle olmuştur. Feridun'un Münşeât'ı, Veysi ve Nergisi'nin eserleri ve diğer kabul görmüş edebî yazılar ele alınacak olursa, içlerinde üçte bir oranında Türkçe kelime bile bulunmaz. Bir meseleyi ifade ederken, bedî' ve beyân ilimleri karıştırılarak belagat göstermek için öyle karmaşık ve art arda gelen izafetlerle dolu ifadeler yazmışlardır ki, Kamus ve Ferheng gibi sözlükler olmadan ve bir kişinin Arap edebiyatı ile ma'âni ilimlerinde tam bir bilgiye sahip olmadan, adeta bir ders çalışır gibi uzun süreler zihinsel çaba harcamadan bu metinlerin anlamını çıkarmak mümkün olmaz. Bugün hâlâ Babialı ve diğer devlet dairelerinden yazılan resmî yazılar, eski dönemlerdeki maarif erbabının yetenekli kâtiplerinin olmaması nedeniyle eskisi kadar karmaşık olmasa da, yine de eski edebî metinlerin bir tür devamı niteliğinde olup kafiyeye ve anlam bağları belirsiz ve şüpheli ifadelerle doludur. (Bu metin, orijinal metnin günümüz Türkçesine sadeleştirilmiş hâlidir; bkz. Kaplan vd., 1993, s. 45.)

Ziya Paşa, edebî ve resmî dilin yoğun Arapça ve Farsça unsurlar nedeniyle karmaşıklaştığını, bu durumun Türkçeyi geri planda bıraktığını ve halk ile yazılı kültür arasında kopukluk yarattığını eleştirmiştir. Ayrıca, resmî yazışmalardaki ağır dilin halk tarafından anlaşılabilir olmasını da önemli bir sorun olarak vurgulamıştır.

Ziya Paşa, “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde, Osmanlı edebî ve resmî dilinin yapay ve anlaşılabilir hâle gelmesini eleştirmektedir. Ona göre, süslü ve karmaşık dil kullanımı, halk ile devlet arasındaki iletişimi zorlaştırmakta ve idari metinlerin anlaşılabilirliğini azaltmaktadır. Bu ifadeler, dönemin dil anlayışındaki sorunları gözler önüne sererken, daha sade ve anlaşılır bir yazı diline duyulan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

Ayrıca, 1875 yılında yayımlanan Harâbât adlı antolojisinin önsözünde, Arap edebiyatını “Bahr-i bî-kerân” (uçsuz bucaksız bir deniz) olarak nitelendirmiş ve Arap edebiyatını “Âsâr-ı Arab'ın ümm-i irfan olduğu” (Arap eserlerinin irfanın kaynağı olduğu) (Bilgegil, 1970, s. 19).

şeklinde övgüyle anmıştır. Bu ifadeler, Arap alfabesi konusundaki tutumuna ilişkin ipuçları verebilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin Dil Reformuna Katkıları

Ahmet Mithat Efendi, halkın okuduğunu daha iyi anlayabilmesi için doğrudan Arap alfabesinin değiştirilmesinden bahsetmemiştir. Bunun yerine, "Arabça ve Farsçanın ne kadar izafetleri ve ne kadar sıfatları varsa kaldırıversek, yazdığımız şeyleri bugün yediyüz kişi anlayabilmekte ise yarın mutlaka yedi bin kişi anlar" (Levend, 1949, s. 123). Ahmet Mithat, *Dağarcık* dergisinin ilk sayısında yayımlanan "Osmanlıca'nın Islahı"⁴ başlıklı yazısında, Osmanlı Türkçesine dair kapsamlı bir değerlendirme sunmuştur. Yazıda şu temel noktalar öne çıkmaktadır:

Dünyada hiçbir dilin tamamen saf ve başka dillerle karışmamış olmadığı, en mükemmel sayılabilecek dillerin bile başka dillerden kelime aldığı vurgulanmaktadır. Osmanlıların Orta Asya'dan getirdikleri Türkçeyi koruyup geliştirmiş olmaları durumunda, bugünkü dil yapısının çok farklı bir noktada olabileceği belirtilmektedir. Ancak Arapça ve Farsçadan alınan unsurların Türkçeleştirilmek yerine doğrudan benimsenmesi, Türkçenin bozulmasına ve hatta kimliğini kaybetmesine neden olmuştur. Osmanlı yazı dilinin yalnızca küçük bir zümre tarafından kullanılabilir hâle gelmesi, milletin genelini dilsiz bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Dilin herkes için erişilebilir ve anlaşılır bir yapıya kavuşmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bugün kullanılan dil, Arapça, Farsça, Türkçe ve çeşitli Batı dillerinden alınan unsurlarla oldukça karmaşık bir yapıdadır. Bu karmaşıklık, dilin öğrenilmesini ve etkin kullanılmasını zorlaştırmakta, milletin geniş kesimlerinin dil ile bağıni koparmasına yol açmaktadır. Altı yüz yıllık bir geçmişe sahip Osmanlı toplumunda, yalnızca birkaç yetkin kâtip bulunabilmesi ve bazı Türk yazarlarının eserlerini Arapça yazmak zorunda kalmaları, dil ıslahının gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Fransızca örneğinde olduğu gibi, Osmanlı Türkçesi de ıslah edilerek hem milletin ortak ve anlaşılır bir dili haline getirilebilir hem de uluslararası alanda daha etkin bir dil olabilir. Ahmet Mithat'ın eleştirileri, dönemin diğer aydınlarının sadeleşme çabalarıyla paralellik göstermektedir. Şinasi, düzyazılarındaki süslemeleri kaldırarak ifadeleri sadeleştirmiş ve dilin daha anlaşılır hâle gelmesine öncülük etmiştir. Bu sadeleştirme çabaları, gençlerin yazı yazma becerisi kazanmasına önemli katkılar sağlamış, dilin eski karmaşık yapısına kıyasla daha kolay anlaşılır bir seviyeye ulaşmasını mümkün kılmıştır. Ancak, Ahmet Mithat Efendi, dil reformunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini savunmuştur⁵. Reform kapsamında, Arapça dilbilgisi kurallarının (izafet, sıfatlar, eril-dişil ayrımları, tekil-çoğul yapılar) Osmanlı Türkçesine dâhil edilmemesi gerektiği savunulmuş, bu durumun dilin daha sade bir yapıya kavuşmasını sağlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca bir kelimenin Türkçesi mevcutsa, onun yerine yabancı kökenli bir kelimenin kullanılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Gereksiz kuralların ve karmaşık yapıların terk edilmesiyle, dilin hem daha sadeleşeceği hem de toplumun farklı kesimleri tarafından daha kolay anlaşılır ve kullanılabilir hâle geleceği ifade edilmiştir. Osmanlı Türkçesi için bir gramer kitabı hazırlanmasının yıllardır gündemde olduğu, ancak Arapça, Farsça ve Türkçe dil kurallarının karmaşıklığı nedeniyle bu çalışmanın gerçekleştirilemediği belirtilmiştir. Mevcut hâliyle bir

⁴ Makalenin tamamına ulaşmak için: Levend, A. S. (1949). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 124-129.

⁵ "Ancak biz da'vâ ediyoruz ki, Şinasi merhumun sadeleştirdiği dereceden birkaç derece daha sadeleşmeğe ve daha ziyade umumileşmeğe lisanımızın isti'dadı vardır. "Vaktiyle bu da'vâmıza dair Basiret'e birkaç bend konulmuştu" (Levend, 1949, s. 126).

gramer kitabı hazırlamanın binlerce sayfa sürecektir kapsamlı bir çalışma gerektirdiği, ancak dilde gereksiz kuralların sadeleştirilmesi durumunda daha kısa ve anlaşılır bir dilbilgisi kitabının yeterli olacağı savunulmuştur. Dilin ıslahı kapsamında, düzensiz fiillerin mevcut halleriyle kabul edilmesi önerisine karşı çıkmış ve bu tür kuralların gereksizliği örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca, bireylerin gençliklerini dil öğrenmeye harcamalarının ilerleyen yaşlarda dahi yetersiz kalmalarına yol açacağı eleştirilmiştir. İnsanların dilsiz yaşayamayacağı ve milletin ilerlemesi için herkesin kolaylıkla öğrenip kullanabileceği bir dil düzeni oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. (Levend, 1949, s. 124-129)

Ahmet Mithat'ın *Basiret* Gazetesindeki, “*Ehemmiyetli Bir Layihadır*” başlıklı yazısında, Osmanlı Türkçesinin dilsel kimliğini sorgulayarak, dönemin yazarlarına ve aydınlarına “Bizim kendimize ait bir dilimiz yok mu?” (Ahmet Mithat 1872, s.1) sorusunu yöneltir. Ona göre, Osmanlı toplumunun dili, köklü bir kimlik kaybına uğramış ve halkın kendi dilini özgün bir biçimde kullanma yetisi zayıflamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı ülkesinde konuşulan dilin de, Türkistan'daki dilin de Türkçenin özgün yapısını yansıtmadığını ifade eder.

Ahmet Mithat Efendi, bu durumu somut bir örnekle açıklayarak, farklı coğrafyalardan gelen bireylerin Osmanlı edebiyatına ait bir metni anlayıp anlayamayacaklarını sorgular. Ona göre “Türkistan'dan bir Türk ve Necid'den bir Arap ve Şiraz'dan bir Acem getirsek, edebiyatımızdan en güzel bir parçayı bunlara karşı okusak hangisi anlar? Şüphe yok ki hiç birisi anlayamaz (mayacağı)” (Ahmet Mithat 1872, s.1) belirtir. Bu çıkarımı, Osmanlı Türkçesinin ne Türkçeye ne de Arapça veya Farsçaya tam anlamıyla ait olmadığı düşüncesine dayanmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı Türkçesinin ıslah edilmesi gerektiğini vurgularken, mevcut dil yapısının halk tarafından anlaşılabilir bir hâle geldiğini somut örneklerle açıklamaktadır. Ona göre, Osmanlı edebiyatına ait metinler ne Türkçe ne de Arapça veya Farsça olarak tam anlamıyla anlaşılabilir, dolayısıyla bu dilin bir millet lisanı olup olmadığı tartışmalıdır. Bu durumu eleştirirken, yazılı metinlerin halkın geniş kesimleri tarafından anlaşılabilir olması gerektiğini savunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı Türkçesinin anlaşılır bir yapıya kavuşabilmesi için halkın konuştuğu dilin esas alınması gerektiğini savunur. Ona göre, dilde yaşanan karmaşıklığın çözümü, halkın doğal olarak kullandığı dili milletin ortak dili haline getirmekte yatmaktadır. Bu düşüncesini şu sözlerle dile getirir: “Pekâlâ, ne yapalım? Lisansız mı kalalım? Hayır, halkımızın kullandığı bir lisan yok mu? İşte onu millet lisanı yapalım” (Ahmet Mithat 1872, s.1). Bu ifadede, Ahmet Mithat'ın dil sadeleşmesine verdiği önem ve toplumun geniş kesimleri tarafından anlaşılabilir bir yazı dili oluşturma hedefi açıkça görülmektedir. Ona göre, Osmanlı Türkçesi ağır ve yapay bir dil olmaktan çıkarılmalı, halkın doğal olarak konuştuğu dil esas alınarak milletin ortak ve anlaşılır dili haline getirilmelidir. (Ahmet Mithat 1872, 1-2).

Ahmet Mithat Efendi, kendi kurduğu *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde, Arapça ve Farsça tamlamalar ile teşbihler olmadan Türkçenin yetersiz kaldığını şu ifadelerle dile getirir: “Vâ esefâ ki, biz şimdiki halde bir lisan dilencisiyiz” (Levend, 1949, s. 129). Bu ifadeyle, dilencilikten kurtulmak için Türkçenin ıslah edilmesi gerektiğini vurgular ve yapılacak olan bu ıslahatın da Türkçenin kendi yapısı içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur.

Ancak, eserlerinin farklı alfabelerde yayımlanması ve Osmanlı'nın çok kültürlü yapısına dair ilgisi, onun dil ve kültür çeşitliliğine önem verdiğini göstermektedir. Örneğin, 1875 yılında yayınlanan *Felâh Bey ile Rakım Efendi* adlı eserin 1879'da Ermeni harfleri ile önce tefrika edilip sonra kitap olarak yayımlanması; Ahmet Mithat'ın Ermenice öğrenmesi ve bu harflerle okuyup

yazabilmesi, ayrıca Müşahadat'ta kendisini Müslüman olmayan Osmanlı okurların da ilgiyle takip ettiğini vurgulaması, (Tapan, 2021,154) onun Osmanlı'nın çok kültürlü ve çok alfabeli yapısı içerisinde edebî üretimini farklı diller ve alfabeler aracılığıyla genişletme çabasını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Ahmet Mithat Efendi'nin Osmanlı Türkçesinde Arap alfabesinin değiştirilmesine yönelik doğrudan bir girişimi bulunmamaktadır. Mustafa Argunşah'ın araştırmasında belirttiği üzere, "Osmanlıcanın sadeleştirilmesini savunurken dilin içindeki bütün kelimeleri atmayı kastetmediğini, 'Bir Varakacık' adlı makalede dediği gibi, en azından Arapça ve Farsça tamlamalarla sıfatların mümkün olduğunca kullanılmamasının dili daha da sadeleştireceğini söyler ve lüzumsuz tamlamalara örnekler verir" (Argunşah, 2012, s.9) ifadesi, Ahmet Mithat Efendi'nin dil reformundan ziyade Türkçenin ıslah edilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu durum, onun dil anlayışının radikal bir değişim yerine aşamalı bir sadeleşme sürecini desteklediği yönündeki düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Sonuç

Arap harflerinin Türkçe ile uyumsuzluğu, Tanzimat Dönemi'nde geniş çaplı bir tartışmaya dönüşmüş ve dilin sadeleşmesi, toplumsal modernleşme ile eğitimde ilerleme hedefleriyle reform girişimlerini tetiklemiştir. Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa ve Yenişehirli Avni gibi aydınların önerileri, Harf Devrimi'ne giden yolu açmış ve Türkçenin kimliğini güçlendirme çabalarına katkı sağlamıştır.

Şinasi'nin Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirdiği alfabe ve dil reformuna yönelik çabalar, hem teknik hem de kültürel alanda önemli yenilikler getirmiştir. Arap harflerinin ıslahına yönelik girişimleri, matbaacılık sürecini hızlandırmış ve yazının daha geniş kitleler tarafından erişilebilir olmasını sağlamıştır. Dilin sadeleşmesi için yaptığı çalışmalar, Türkçe'nin daha anlaşılır hale gelmesine katkıda bulunmuş, aynı zamanda edebi ve toplumsal modernleşme sürecine entelektüel bir zemin oluşturmuştur. Ancak Şinasi, Arap harflerini tamamen terk etmeyi değil, mevcut sistemi iyileştirmeyi tercih etmiş ve bu yaklaşımıyla dönemin reformcu anlayışını yansıtmıştır. Bu çabalar, Harf Devrimi'ne giden süreçte önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir.

Namik Kemal, Tanzimat Dönemi'nin önemli aydınlarından biri olarak, harflerin düzeltilmesi ve yazının sadeleştirilmesi gerektiğini savunmuş ancak köklü bir alfabe değişikliğine karşı çıkmıştır. Ona göre, yazının eğitim ve iletişim üzerindeki zorlukları, harflerin yapısından ziyade eğitim sistemindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Latin alfabesinin Türkçe için uygun olmadığını düşünen Namık Kemal, Arap alfabesinin İslam birliğini koruyan bir araç olduğunu vurgulamış ve mevcut harflerin ıslahı yönünde düzenlemeler yapılmasını önermiştir. Bu görüşleri, dönemin reformcu ama muhafazakâr yaklaşımını yansıtmaktadır.

Ziya Paşa'nın Tanzimat Dönemi'nde dil ve edebiyat konusundaki görüşleri, sadeleşme ve halkın anlayabileceği bir dil kullanımı gerekliliğine odaklanmıştır. Ancak, onun bu alandaki düşünceleri ve eserleri, fikir uyuşmazlığı ve dönemin siyasi koşulları nedeniyle net bir çerçeveye oturtulamamıştır. "Şiir ve İnşâ" adlı makalesinde halkın anlayabileceği bir dilin önemini vurgulayan Ziya Paşa, "Harâbât'ta ise Divan edebiyatını yüceltmıştır. Bu durum, onun yenilikçi ve muhafazakâr eğilimleri arasında bir denge arayışında olduğunu göstermektedir. Dönemin dil anlayışındaki karmaşıklığı eleştiren Ziya Paşa, bu yönüyle dil reformu tartışmalarına dolaylı katkılar sunmuştur.

Ahmet Mithat, Türkçe'nin halk tarafından daha anlaşılır hale gelmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Arap alfabesinin değiştirilmesinden ziyade, Osmanlı Türkçesindeki karmaşık yapının sadeleştirilmesini savunmuş; özellikle Arapça ve Farsça tamlamaların dildeki ağırlığını eleştirmiştir. "Osmanlıcanın Islahı" başlıklı yazısında, dilin sadeleşmesi ve herkes tarafından kullanılabilir hale getirilmesi gerektiğini vurgulamış, bu reformların toplumun eğitim ve kültür seviyesini yükselteceğini belirtmiştir. Ahmet Mithat'ın eserlerinin farklı alfabelerde yayımlanması ve çok kültürlü bir anlayış benimsemesi, onun Osmanlı toplumundaki dil ve kültür çeşitliliğine verdiği önemi göstermektedir.

Sonuç olarak, Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen dil ve harf reformları, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde kritik bir aşama olmuş, bu dönemde atılan adımlar Cumhuriyet Dönemi'ndeki Harf Devrimi'ne giden sürecin temelini oluşturmuştur. Osmanlı aydınlarının dil ve yazı reformuna yönelik görüşleri, Türkçenin yazılı ve sözlü kullanımında köklü değişimlerin önünü açmış, böylece dilin daha geniş kitleler tarafından anlaşılır ve erişilebilir hâle gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Tanzimat yazarlarının harf reformuna yönelik çabaları, Osmanlı-Türk modernleşmesinin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Extended Abstract

The Tanzimat period constitutes a pivotal juncture in the Ottoman Empire's broader trajectory of modernization, wherein language and script reforms emerged as central components of the transformation. The intensification of sociopolitical and cultural interactions with Western Europe generated an acute imperative for reform, particularly in the domains of education and communication. This context foregrounded the necessity of rendering the written language more accessible and functional for a wider audience. The linguistic transformations that unfolded during the second half of the nineteenth century were significantly shaped by prominent intellectual figures such as Şinasi, Namık Kemal, Ziya Pasha, and Ahmet Mithat, whose interventions laid the conceptual groundwork for the alphabet reform institutionalized in the Republican era.

Şinasi is widely recognized as a seminal figure advocating linguistic simplification within both the Ottoman literary sphere and the emerging press culture. Through his technical innovations in printing, he undertook efforts to simplify the Arabic script, aiming to reduce the number of characters and thus enhance typographic efficiency. In his journalistic and literary productions, Şinasi consistently employed a vernacular style that prioritized clarity and comprehensibility. His approach was predicated on the belief that journalism held pedagogical value for the public, necessitating a linguistic register that facilitated civic education and engagement.

Namık Kemal similarly critiqued the excessively ornate and syntactically complex character of Ottoman Turkish, advocating for a more accessible linguistic structure. Nonetheless, he rejected proposals for transitioning to the Latin script, instead locating the primary impediments to literacy within pedagogical deficiencies rather than the script itself. He posited that a radical alteration of the writing system would pose risks to the preservation of cultural and intellectual heritage, and thus recommended the refinement and adaptation of the existing Arabic script to better serve communicative and educational functions.

Ziya Pasha, while nominally supporting linguistic simplification, demonstrated a degree of inconsistency in his practical commitments. In his essay *Şiir ve İnşâ*, he asserted that the colloquial Turkish spoken by the populace should be integrated into literary expression. However, in his

subsequent anthology *Harâbât*, he extolled the aesthetics of classical Divan literature, thereby diverging from his earlier position. Although he did not articulate a direct stance on script reform, his advocacy for a more intelligible literary language implicitly aligned with broader reformist tendencies.

Ahmet Mithat Efendi played a prominent role in promoting literacy among the wider public, positioning language reform as a prerequisite for educational accessibility. He contended that the complexity of Ottoman Turkish derived primarily from excessive lexical borrowings and convoluted syntactic structures rooted in Arabic and Persian influences. While he opposed the wholesale replacement of the Arabic script, he advocated for its functional improvement to facilitate greater comprehensibility. In his essay *Osmanlıcanın Islahı* (Reform of Ottoman Turkish), he emphasized the imperative of simplifying written language in a manner conducive to public understanding and argued that such reform efforts must be integrally linked to broader educational strategies.

The collective contributions of these intellectuals catalyzed a heightened awareness of the need for language reform during the Tanzimat period and laid the foundational epistemic basis for the subsequent modernization of writing systems. Despite the reformist ethos of the era, structural transformations remained incremental rather than revolutionary. Other figures, including Münif Pasha, Yenişehirli Avni, and Ahmet Cevdet Pasha, contributed to the discourse by proposing various modifications to adapt the Arabic script to the phonological structure of Turkish—such as the disaggregation of script characters and the incorporation of diacritical marks to denote vowels. However, due to prevailing political and cultural constraints, these proposals did not culminate in systemic change.

In conclusion, the language and script reform initiatives of the Tanzimat period constituted a significant component of the Ottoman Empire's modernization efforts and provided the intellectual scaffolding for the Alphabet Reform undertaken during the early Republican period. The reformist discourse advanced by figures such as Şinasi, Namık Kemal, Ziya Pasha, and Ahmet Mithat not only contributed to the simplification and democratization of language but also enhanced its social utility by expanding its accessibility across different strata of society. As such, the linguistic reform movement inaugurated during the Tanzimat era must be understood as a foundational element in the broader architecture of Ottoman–Turkish modernity.

Kaynakça

- Acar, A. (2011). Türkiye'de Latin Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazeteler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 41, 5-25. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.14400>.
- Ahmet Mithat (1872). "Ehemmiyetli Bir Layihadır", *Basiret*, S. 639, 27 Rebiülevvel 1289 / 23 Mayıs 1288 (2 Haziran 1872), s. 1-2.
- Aksoy, Ö. A. (1973). *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktaş, A. (1999). Atatürk ve Harf Devrimi. *Erdem*, 11 (33), 699-714.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri: 1860-1923*. İnkilâp Yayınları.

- Argunşah, M. (2012). Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleşmesiyle İlgili Görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 7 (4), 1-12
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4215>
- Bilgegil, M. K. (1970). *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Dayanç, M. (2014). Bir Yenileşme Dönemi Aydını Olarak Ahmet Mithat Efendi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 47 (47), 81-96.
- Dönmez, C. (2009). *Tarihi Gerekçeleriyle Harf İnkılabı ve Kazanımları*. Gazi Kitabevi.
- Ercilasun, B. (2017). *Ziya Paşa*. Akçağ Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1987). *Ziya Paşa*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gözübüyük, A. Ş. (2010). *Anayasa Hukuku*. Turhan Kitapevi.
- Kaplan, M., Enginün, I. & Emil, B. (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II: 1865-1876*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, M. (1991). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. Dergâh Yayınları.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. İletişim Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1974). *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*. Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Levend, A. S. (1949). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Lewis, G. (2004). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. (Çev. Mehmet Fatih Uslu). Gelenek Yayınları
- Okay, O. (1975). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi*. Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1977). Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Türk Harf Devrimi. *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu*, 406- 413.
- Sağol, G. (1999). *Osmanlı Döneminde Dilde Sadeleşme*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Sarı, Y. (2023). Türk Harf Devrimi ve Basına Yansımaları. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, 2 (8), 21-42.
- Şimşir, B. N. (1992). *Türk Yazı Devrimi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, B. N. (2006). *Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2014). *19. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Tansel, F. A. (1953). Arap Harflerinin Islâhı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884). *Belleten*, 17, 224-249.
- Tapan, A. (2021). Kendi Modernizmini İcat Eden Yazar: Ahmet Mithat Efendi'yi Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Roman Mukaddimeleri Üzerinden Okumak. *Zemin*, 2, 136-160.
- Tekin, M. (1988). *Harf İnkılabı: Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*. Kültür Eğitim Tesisleri Basımevi.

- Topal, A. E. (Haz.) (2018a). *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)*
1. Cilt. Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Topal, A. E. (Haz.) (2018b). *Sürgünde Muhalefet, Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)*
2. Cilt. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1973). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0